

Självständigt arbete 15 hp

Hur fungerar bilder i läromedel?

En kvalitativ studie av hur bild och text fungerar som stödstrukturer i läromedel för svenska och svenska som andraspråk.

Författare: Amanda Oscarsson

Handledare: Frida Blomberg

Examinator: Gisela Håkansson

Termin: Ht 18

Ämne: Svenska som andraspråk

Nivå: Grundnivå

Kurskod: 2SSÄ2E

Titel på engelska: How does images in textbooks work? A qualitative study of images and text as scaffolding structures in textbooks for Swedish and Swedish as a second language.

Sammandrag

Studiens syfte var att undersöka hur bilder förhöll sig till verbaltexten samt hur bild och text fungerade som stödstrukturer i läromedel för svenska och svenska som andraspråk kurs 1, 2 och 3. I studien, som utgick ifrån det sociokulturella perspektivet, utfördes en kvalitativ analys där en analysmodell sammanställdes utifrån två tidigare modeller för kategorisering av bild-textfunktioner. Läromedlen valdes ut efter aktuell läroplan (Lgy 11). Analysen utgick från att de multimodala resurserna kan betraktas som stödstrukturer och resultatet visade att det förekom olika förhållanden mellan bild och verbaltext i läromedlen *Sätt full fart* (SVA) och *Guldspår i språket* (SV). Merparten av bild-text-förhållandena var kompletterande och symmetriska, alltså typer av förhållanden som kan fungera som stödstrukturer vilket underlättar förståelsen. Men det förekom även motstridiga förhållanden vilka kan försvåra förståelsen. Detta belyser vikten av att bilder i läromedel används genomtänkt och att det kan finnas ett behov av metasamtal om stödstrukturerna.

Nyckelord

Svenska, svenska som andraspråk, läromedelsanalys, stödstrukturer, metafunktioner, bild och text, sociokulturellt perspektiv, Systemic functional linguistics (SFL), multimodalitet.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
2 Syfte och frågeställning	2
3 Teoretisk bakgrund	2
3.1 Det sociokulturella perspektivet	2
3.2 Stödstrukturer	3
3.3 Systemic functional linguistics (SFL)	4
3.3.1 Metafunktioner	4
3.4 Multimodalitet	5
4 Tidigare forskning	6
4.1 Tidigare studier av stödstrukturer i undervisning	6
4.2 Analys av verbaltext i relation till bild	6
5 Metod och material	8
5.1 Val av undersökningsmetod	8
5.2 Urval och avgränsningar	9
5.3 Undersökningsmaterial	9
5.4 Bearbetning av material, genomförande och analysmetod	10
5.5 Forskningsetiska aspekter	12
5.6 Reliabilitet och validitet	12
6 Analys och resultat	13
6.1 Analys i tabellform	13
6.1.1 Analys av läromedlet <i>Guldspår i språket</i>	13
6.1.2 Analys av läromedlet <i>Sätt full fart</i>	16
7 Diskussion	20
7.1 Inledning	20
7.2 Metoddiskussion.....	20
7.3 Resultatdiskussion	21
7.4 Slutsatser.....	24
7.5 Vidare forskning.....	25
Referenser	25

1 Inledning

Det var under 1600-talet som biskopen och pedagogen Comenius uppmärksammade bildens betydelse i undervisning. Han menade att det var lättare för eleverna att lära sig om de fick iakttä omgivningen och beskriva vad de såg utifrån bilder. Utifrån det här nya tankesättet myntade Pestalozzi en ny form av undervisning, nämligen åskådningsundervisning. I denna undervisning såg man att det fanns ett samspel mellan text och bild som är tätt sammanflätat (Pettersson, 2014).

Fram till mitten av 1800-talet var kyrkans ställning fortfarande stark i Sverige vilket influerade skolans tillgång till läromedel och gav lärarna tillgång till bibeln, psalmboken och katekesen. Dessa innehöll inga bilder. Runt 1820 kom de första bilderna in i undervisningen och var starkt förknippade med kyrkans och bibelns värderingar och motiv. Även skolplanscher introducerades under denna tid. Till en början var även dessa starkt kopplade till en kyrklig tradition och innehöll mycket text. Vid sekelskiftet slog planschererna igenom och fick stort genomslag i hela landet. Bilderna var tydligare och mer informativa och innehöll mindre text. Från 1920 till 1939 hade planschen sin guldålder och var ofta politiskt utformade för att framföra en viss åskådning, ett exempel författaren nämner är den gode arbetaren. Runt 1969-talet försvann planschererna i undervisningen och ersattes av skioptikonbilder, diabilder, film och sedan bilddatabaser på internet (Pettersson, 2014).

I dagens skola och undervisning finns det en stor tillgång och möjlighet till användning av bilder och andra medier. Men trots det visar undersökningar att det varierar mellan lärare hur ofta de använder sig av det i sin undervisning. Vanligtvis används bilder för att vara intresseväckande, stimulera, motivera och illustrera (Pettersson, 2014).

I läroplanerna för Gy 11 i svenska som andraspråk och svenskas syfte lyfts begreppet text där eleverna förväntas kunna använda och hantera olika typer av texter. Det här textbegreppet förtydligas i kommentarerna som Skolverket (2011) har gjort till ämnesplanerna. I kommentarerna till svenska som andraspråk och svenska definieras begreppet text som ” [...] primärt för skrivna texter, men även multimediala texter, dvs. texter som kombinerar till exempel text, bild och ljud, innefattas.” (Skolverkets kommentarer, 2011, s. 3).

I följande studie kommer två läromedel att analyseras. I dessa kommer läromedlens bild- och textrelationer att undersökas utifrån ett sociokulturellt perspektiv. Dessa bilder och texter har ett förhållande gentemot varandra som hjälper läsaren att

förstå helheten. Dessa förhållanden kan fungera som mer eller mindre stöttande för läsaren. Förhållandena kommer att kategoriseras utifrån en analysmodell som grundas på Björkvalls (2009) tolkning av de tre metafunktionerna som ursprungligen kommer ifrån Hallidays (2004) teori, systemic functional linguistics (SFL), samt Goldens (1990) forskning där man fokuserar på hur bild och text fungerar som stödstrukturer för läsaren. För att förtydliga analysen har denna studie valt att redovisa analysen i tabellform vilket är ovanligt i dessa sammanhang.

2 Syfte och frågeställning

Syftet med studien var att undersöka hur bilder förhåller sig till verbaltexten i läromedel i svenska och svenska som andraspråk, samt få en överblick över hur bild och text fungerar som stödstrukturer i dessa läromedel. För det här utvecklades en analysmetod som baserades på Goldens (1990) fem kategoriseringar av bild/text-relationer och Björkvalls (2009) tolkning av de tre metafunktionerna, som ursprungligen kommer ifrån Hallidays (2004) teori, systemic functional linguistics (SFL), där han tittar på relationer mellan verbaltext och bilder.

I analysen kommer följande frågeställningar att stå i fokus.

- Hur fungerar bild och text som stödstrukturer i läromedlen för svenska och svenska som andraspråk?
- Finns det några skillnader i förhållandena mellan bild och verbaltext i läromedlen för svenska och svenska som andraspråk?

3 Teoretisk bakgrund

3.1 Det sociokulturella perspektivet

Detta självständiga arbete utgår från det sociokulturella perspektivet. Enligt det här synsättet är människan en biologisk varelse som har en rad mentala och fysiska resurser. Man tänker att människor lär sig, tänker och samspelar tillsammans och är intresserad av hur dessa resurser används. I vår verklighet finns en rad olika hjälpmedel och verktyg som den aktuella kulturen man befinner sig i erbjuder. Dessa hjälpmedel och verktyg är de resurser människor använder för att förstå sin omvärld och använder när de agerar (Säljö, 2014). En individs föreställningsvärld och tänkande kan med hjälp av

hjälpmedlen och verktygen som finns i den aktuella kulturen komma i kontakt med omvärlden. Det här är ett centralt begrepp i det sociokulturella perspektivet som kallas mediering (Säljö, 2014). Redskapen behöver inte vara en annan individ utan kan exempelvis vara en lärobok, fysiska redskap eller skriftliga instruktioner (Säljö, 2014).

Ur ett pedagogiskt perspektiv vill det sociokulturella perspektivet klargöra hur eleverna lär sig och vilka som lyckas använda sig av skolans läroprocesser och vilka som inte gör det (Säljö, 2014). Att lära sig att använda redskapen eller resurserna som finns tillgängliga i vår verklighet med hjälp av någon annan står i fokus för Vygotskys (1978) teori om den proximala utvecklingszonen (zone of proximal development, ZPD) (Vygotsky, 1978). Den här teorin utgår ifrån att det finns ett avstånd (utvecklingszonen) mellan vad en elev kan och vad denne med hjälp av en mer kompetent person kan prestera. Den här processen, som pågår när en elev med hjälp av stöttning lär sig ny kunskap och utvecklar sina nuvarande tillgängliga redskap, kallas *appropriering* (Säljö, 2014). Om en elev använder medierande redskap, exempelvis en lärobok, kommer hen att tolka och agera utifrån vad redskapen ger för perspektiv på omvärlden. Ur ett lärandeperspektiv är det viktigt att pedagogen eller läraren hjälper eleverna att förstå hur de ska använda de medierande redskapen för att nå högsta möjliga förståelse och kunskap. Exempelvis kan ett medierande redskap vara att eleven, med hjälp av de givna redskapen (exempelvis en lärobok), beskriver bilders form, färg och funktion vilket hen inte hade kunnat utan att först ha behärskat och förstått redskapen (Säljö, 2010).

3.2 Stödstrukturer

Den engelska termen för stödstruktur är *scaffolding*. Begreppet, som baseras på Vygotskys idéer om den proximala utvecklingszonen, myntades först i en artikel av Wood, Bruner och Ross (1976). Författarna inkluderade den sociala kontexten i inläring och problematiserade momentet där den mer erfarna personen lotsar fram svaren för eleven. De kom fram till att inläraren behöver stöttning på vägen men för att på egen hand kunna lösa uppgiften måste stöttningen ske på en nivå där inläraren inkluderas i processen (Wood, Bruner & Ross, 1976).

I undervisning finns flera former av stödstrukturer som fungerar stöttande för elever. Dessa strukturer hjälper alla och är utvecklande för samtliga elever i ett klassrum oavsett vilken nivå de befinner sig på. Stödstrukturer innefattar många aspekter och behöver inte innefatta en person utan kan vara ett ting, exempelvis en bild i ett läromedel (Gibbons, 2018a). Gibbons (2018a) skriver om kognitivt krävande uppgifter

som tillsammans med stöttning bör förekomma i undervisning. Det här arbetssättet resulterar i elever som utvecklas i sitt läsande, tänkande och skrivande. Dessa färdigheter utmynnar sedan i färdigheter att på egen hand kunna använda ämnesrelaterad litteracitet för att ifrågasätta, delta i samhället, tänka och skapa (Gibbons, 2018a). Vem eller vilka vi tar lärdom av påverkar hur och vad vi lär oss. Om en elev inte får stöttning och utsätts för kognitivt krävande uppgifter är det lätt att eleven blir frustrerad och ängslig. Men om eleven får mycket stöttning tillsammans med låga kognitiva krav är det lätt att eleven blir uttråkad och saknar motivation (Gibbons, 2018b). Undervisningens didaktik bygger på Vygotskys syn på lärande där lärande är något som sker i en viss sociokulturell miljö och lärandet sker tillsammans. Med hjälp av stöttning från en mer kompetent person kommer eleven kunna nå en högre nivå än om eleven hade genomfört samma process utan stöttning (Gibbons, 2018a).

3.3 Systemic functional linguistics (SFL)

Ytterligare ett viktigt teoretiskt ramverk för den nuvarande studien är SFL, vilket står för systemic functional linguistics. Denna teori har som utgångspunkt att språket är något som skapar och formar mening. Teorin utgår från att språket kategoriseras och sorteras på ett visst sätt vilket hjälper människor att kunna tolka innebörden av text. Den är heltäckande eftersom den handlar om språket i sin helhet där varje aspekt ska ses utifrån helheten av språket och aspekterna hjälper i sin tur att förstå helheten (Halliday M.A.K, 2004).

Denna språkmodell inriktar sig på betydelse istället för form samt på de språkliga resurser som används i olika situationer. Modellen har tre utgångspunkter för vad vi gör med språket och man utgår ifrån att språket hjälper till att skapa betydelse i all kommunikation mellan individer. De tre utgångspunkterna kallas *metafunktioner* och är övergripande funktioner för hur vi söker kontakt med andra, hur vi förhåller oss till andra, hur vi beskriver våra erfarenheter samt hur vi ordnar informationen vi förmedlar (Holmberg & Karlsson, 2006).

3.3.1 Metafunktioner

Metafunktionerna kan delas in i tre delar: den *ideationella*, den *interpersonella* och den *textuella*. Dessa metafunktioner är tre viktiga byggstenar som representerar språkets funktion och relation i all form av kommunikation. Hur människan uppfattar saker och ting bestäms av språket. Språket konstruerar nämligen detta genom att det till exempel

namnger vad saker heter, hur det sedan delas in i kategorier för att sedan ytterligare kategoriseras in i fler indelningar. Ytterligare en aspekt som ingår är hur människor bedömer, tolkar och tyder bilder. De tre ovannämnda metafunktionerna har egna system där man tittar på hur komponenterna i språket relaterar till varandra och skapar betydelser i verbalspråk och bilder (Halliday & Matthiessen, 2004). I den ideationella metafunktionen måste en uppfattning om verkligheten beskrivas för att människor ska kunna kommunicera med varandra, exempelvis för att bestämma var saker befinner sig i ett rum eller för att tala om vad som sker i en viss situation. Dessa relationer kan vara statiska eller dynamiska. Den interpersonella metafunktionen är förknippad med social interaktion. I sociala sammanhang används språk, attityder och bilder för att människor ska kunna uttrycka sig. Den textuella metafunktionen är en hopslagning av den ideationellas och den interpersonellas metafunktionens betydelser vilket skapar en kommunikativ sammanhängande text som uppfattas som motiverad och meningsfull av mottagaren (Björkvall, 2009).

3.4 Multimodalitet

Den nuvarande studien utgår från ett multimodalt textbegrepp. Multimodalitet betyder att det förekommer flera kombinationer av resurser som tillsammans bildar en helhet. Dessa resurser kan bestå av verbaltext som kombineras med bilder, tecken, symboler osv. Dessa teckensystem som är sammansatta i olika konstellationer behöver dock inte vara verbaltext som kombineras med illustrationer utan kan vara endast verbaltext som är grafiskt utformad på ett visst sätt (Danielsson & Selander, 2014). Förekomsten av semiotiska modaliteter som exempelvis finns i läromedel kan vara problematisk och komplex för den som inte behärskar textgenren eller ämnesområdet. Insikten av att multimodalitet bildar flera meningsbärande mönster på flera plan är en viktig del av förståelsen. Som nybörjare i ett ämne blir det extra viktigt att kunna behärska samtliga resurser för att tillgodose sig innehållet i ett nytt område. Därför är det viktigt att läraren inte tar för givet att elever behärskar alla resurser utan att de vägleder eleverna till att förstå dem samt kunna sovra i dem. För att elever ska kunna ta del av de multimodaliteter som finns i läromedel (exempelvis bilder, rubriker eller tabeller) måste läraren ge dem verktyg för att de ska kunna ta del av innehållet. Genom att läraren för ett metasamtal om semiotiska resurser och dess informationsvärde kommer eleverna så småningom att på egen hand kunna hantera och förstå semiotiska resurser (Danielsson & Selander, 2014).

4 Tidigare forskning

4.1 Tidigare studier av stödstrukturer i undervisning

Svanängen (2014) undersökte stödstrukturer i matematikundervisning utifrån ett sociokulturellt perspektiv. Utgångspunkten var att traditionell undervisning sker på ett individuellt plan där eleven själv arbetar i sin lärobok vilket innebär en svårighet för läraren att uppfatta om eleven har förstått eller inte. Studien undersökte vilka stödstrukturer som användes i samtal om matematik och hur stödstrukturerna gör eleverna aktiva i läroprocessen. Resultatet av studien visade att med hjälp av stödstrukturer, som i det här fallet bland annat var bilder, ökade elevernas förståelse av uppgiften. I de fall där läraren pratade om stödstrukturerna, alltså förde ett metasamtal med eleverna blev resultatet bättre (Svanängen, 2014).

Gibbons (2016) undersökte stöttning i klassrumssammanhang. Hennes forskning utgick ifrån att stöttning är en process där den mindre erfarna får hjälp stegvis tills hen klarar av uppgiften självständigt. Gibbons (2016) använde klassrumsstudier för att påvisa stöttning i olika situationer. Gemensamt för samtliga exempel är att det finns en relation mellan lärare/elev där läraren är den som utför stöttningen. Författaren menar att det finns olika relationer som skapas beroende på situation. Bland annat så hänvisar författaren till Hallidays (1994) interpersonella metafunktion där fokus är hur informationen eller meddelandet når fram till mottagaren. Författaren påpekar att läraren har ett stort ansvar och måste ge så mycket stöttning som behövs i rätt situation och att det är en hårfin avvägning (Gibbons, 2016).

4.2 Analys av verbaltext i relation till bild

Danielsson (2013) tittade på multimodalt meningsskapande i klassrum med fokus på de olika semiotiska resursernas begränsningar och möjligheter. Hon genomförde en kvalitativ analys av data som var video- och ljudinspelningar, producerade texter av specifika elever och digitala fotografier. Analysmetoden utgick från den systemisk-funktionella grammatiken (SFL). Det visade sig att lärare (iblandoreflekterat) använder ett flertal resurser parallellt i klassrummen och att dessa ibland inte överensstämmer. Danielsson (2013) ger ett exempel där läraren visuellt med hjälp av gester beskriver elektronens rörelse och även målar upp denna på tavlan. Här poängterar hon att dessa två resurser inte överensstämmer eftersom bilden på tavlan inte explicit visar att elektronen befinner sig i rörelse så som gesten faktiskt gjorde. Slutsatsen blir att

användningen av resurser kan dels ses som en möjlighet dels som en begränsning. Det är viktigt att läraren funderar över vad de olika modaliteterna eller resurserna kan tillföra i klassrummet samt att läraren behöver prata om de resurser som används för att de ska kunna fungera stöttande (Danielsson, 2013).

Dahl (2015) har skrivit en avhandling där syftet var att analysera och jämföra de legitimeringar som finns i fem olika läromedel för kurserna svenska 1,2, och 3 som gäller för läroplanen Lgy11. Legitimeringar besvarar frågan varför, exempelvis varför finns de här författarna med i läromedlet men inte de här? Han genomförde en kvalitativ analys och använde en multimodal analysmodell. I analysmodellen utgick han från Hallidays (2004) systemisk funktionell grammatik (SFL) där de tre metafunktionerna användes. Han undersökte bland annat hur betydelseerna i bild och text förmedlades i läromedlen, hur litteraturstudier förknippades med en inre värld, en mental värld eller konkreta handlingar i verkligheten, samt hur de olika skriftelementen, exempelvis färg, typografi eller teckenstorlek, relaterar till varandra. Hans resultat visade att läromedlen innehöll olika typer av relationer. Vilken utformning relationerna hade, vilka bildmotiv som valts, samt hur de samspelade med texten berodde på vilken disposition läromedlet hade. De relationer där bild och text inte hade en tydlig koppling menar Dahl (2015) är svårare att förstå och ställer högre krav på läsaren (Dahl, 2015).

Ett sätt att systematiskt undersöka samstämmighet mellan de multimodala resurserna text och bild utvecklades av Golden (1990). Golden har kommit fram till fem olika kategorier för att analysera relationen mellan verbaltext och bild. Dessa är myntade i en semiotisk-narrativ studie av barnlitteratur och är inte fullständiga eller helt problemfria (Nikolajeva, 2000).

Både text och bild förmedlar egna litterära och symboliska betydelser vilket gör att läsaren får fler versioner av verkligheten genom dessa modaliteter. Dessa modaliteter kan exempelvis fungera kompletterande och hjälpa läsaren att förstå verbaltexten genom sina illustrationer. Ibland överensstämmer dock illustrationerna inte alls med den verbala texten vilket kan vara problematiskt för läsaren. Men det finns alltid en tanke med illustrationerna och de är ordnade i ett specifikt mönster eller ordning för att fylla sitt syfte. Hur bild och text är relaterade till varandra påverkar förståelsen för läsaren. Om texten och bilden överensstämmer är det lättare att avkoda än om läsaren måste skifta fram och tillbaka mellan text och bild som inte överensstämmer (Golden, 1990).

Nikolajeva (2000) förklarar de fem olika kategorierna på följande sätt: I den *symmetriska* kategorin fungerar illustration och verbaltext parallellt och berättar nästan

samma sak. Vid symmetriska förhållanden förekommer det vanligtvis redundans (överflödighet) mellan bild och text eftersom ord och bilder ofta upprepar varandra. I den *kompletterande* kategorin hjälps verbaltext och illustration åt att fylla luckorna och otillräckligheterna – de kompletterar varandra. I den *expanderande eller förstärkande* kategorin fungerar illustrationerna som stöd för den verbala texten. Utan illustrationerna kan inte den verbala texten förstås. I den *kontrapunktiska* kategorin står illustrationerna och den verbala texten i ett förhållande där ingen av dem kan plockas bort utan att förståelsen försvinner. I den *motstridiga eller ambivalenta* kategorin fungerar illustration och verbaltext inte tillsammans. Det finns ingen överenskommelse mellan dem utan de skapar istället förvirring och osäkerhet (Nikolajeva, 2000).

5 Metod och material

5.1 Val av undersökningsmetod

I följande studie genomfördes en kvalitativ analys. Studien, som utgick från ett sociokulturellt perspektiv, baserades på Hallidays (2004) teori om SFL, där språket ses som något som skapar och formar mening. Mer specifikt baserades analysmetoden på de tre metafunktioner som finns i Hallidays (2004) teori där kommunikation i alla former beskrivs utifrån olika aspekter, något som även Björkvall (2009) i en tidigare studie använde sig av för att kunna fastställa relationer mellan bilder och text. Den nuvarande studien utgick även ifrån Goldens (1990) fem kategorier för att undersöka samspelet mellan text och bild. Dessa kategorier påvisar hur text och bild relaterar till varandra och hur de olika kategorierna kan påverka inlärningsmöjligheterna. Det är viktigt att läraren uppmärksammar de olika modaliteterna i undervisningen, skriver Danielsson (2013). Hon kom fram till att modaliteterna ibland användes oreflekterat och osammanhängande samt utan vidare förklaring vilket gjorde dem meningslösa och problematiska (Danielsson, 2013).

En kvalitativ analys valdes för denna studie för att studera bilder och text och göra en djupare analys. Studien undersökte hur bild och text fungerar som stödstrukturer i läromedel för svenska som andraspråk och svenska med hjälp av Goldens (1990) kategorier och Björkvalls (2009) metafunktioner som ursprungligen kommer ifrån Hallidays (2004) teori om SFL.

Stödstrukturer (bilder och text) diskuteras i termer av stöttning baserat på Vygotskys teori där en novis med hjälp av en mer erfaren person kan komma längre i

utvecklingen (ZPD). Svanängen (2014) undersökte hur stödstrukturer användes i undervisning där resultatet visade att stödstrukturerna bidrog till förståelse för eleverna. Det här innebär att med hjälp av stöttning kommer novisen i ett senare stadium att kunna klara uppgiften självständigt. Gibbons (2018a) använder Vygotskys teori och lägger till kognitivt krävande uppgifter som innefattar stöttning som viktiga inslag i inläring. Stödstrukturer behöver inte bestå av en person utan kan enligt Gibbons (2018a) även vara exempelvis en bild i ett läromedel, vilket denna studie använde som utgångspunkt vid analysen.

5.2 Urval och avgränsningar

Materialet som analyserades avgränsades till två läromedel för svenska 1, 2 och 3 respektive svenska som andraspråk 1, 2 och 3, båda skrivna efter läroplanen från 2011 för att säkerställa att materialet var aktuellt. Vidare avgränsades studien till att endast beröra ett kapitel i varje läromedel. Båda kapitlen handlar om retorik och denna avgränsning valdes för att analysen skulle omfatta kapitel som var innehållsmässigt jämförbara. Även tidsramen och utrymmet för det här självständiga arbetet togs i beaktande när avgränsningarna gjordes.

5.3 Undersökningsmaterial

Materialet som användes i studien var två läromedel för ämnena svenska som andraspråk och svenska på gymnasienivå. Läromedlet för svenska som andraspråk var *Sätt full fart* skriven av Lygård (2013). Läromedlet för svenska var *Guldspår i språket* skriven av Cederholm (2014).

I *Sätt full fart* har kapitel tre, som handlar om retorik, innefattande 20 sidor analyserats. Kapitlet består av flera multimodala resurser så som bilder, text, rubriker, färger och tabeller.

I *Guldspår i språket* har kapitel ett, som också handlar om retorik, innefattande 10 sidor analyserats. Även det här kapitlet består av ett flertal multimodala resurser.

Den här studien har använt sig av en kvalitativ metod och utgått från en analysmodell där två tidigare analysmodeller för text/bildrelationer har kombinerats för att ge en utförlig beskrivning av relationerna mellan bilder och verbaltext och möjliggöra en trovärdig och pålitlig läromedelsanalys.

5.4 Bearbetning av material, genomförande och analysmetod

Nedan kommer en förklaring av analysmodellen och hur tillvägagångssättet gick till. I analysen granskades endast de sidor där det förekom en bild i anslutning till verbaltext. Analysen har utgått efter nedanstående tabell (se Tabell 1).

			Bildbeskrivning	Textbeskrivning
Bild	Kategori	Textuell	Här beskrivs bildens betydelsepotential, dess komposition. Bilden kan ha ett informationsvärde (hög-låg/vänster-höger dimension) och visuell framskjutenhet (storlek).	Textens struktur studeras i ett helhetsperspektiv. Vad finns i texten för att hjälpa läsaren? Vilka stödstrukturer finns med på sidan? Ex. styckeindelningar, färger, rubriker, metaforer osv.
		Interpersonell	Här beskrivs interaktion mellan läsare och bild. Hur påverkar bilden läsaren? Vilket tilltal förmedlar bilden? Hur uppmanar bilden till interaktion (blicken)?	Textens frågor, tilltal och påståenden studeras för att se om det finns en relation mellan läsare och text. Dessa språkhandlingar kräver någon slags respons från mottagaren. Exempelvis om texten använder sig av frågor riktade till läsaren förväntas ett svar på frågan. Denna fråga-svar-struktur skapar en relation mellan text och läsare.
		Ideationell	Här bestäms bilden relation som antingen dynamisk (förändring representeras) eller statisk (representerande deltagare relateras till varandra spatialt).	Texter beskriver världen eller olika världar och skeenden. Textens språk (innehållet) kan knytas till dynamiska eller statiska tillstånd. Exempel på ett dynamiskt tillstånd är när bilden befinner sig i rörelse eller att språket i verbaltexten beskriver vem som gör vad mot någon annan.

Tabell 1. Förklaring av analysmodellen.

Analysen baseras på Goldens (1990) fem kategoriseringar av relationen mellan bild och text. Dessa relationer påverkar hur läsaren förstår och tolkar texten. I ett inläraryperspektiv utifrån en lärobokskontext är målet att läsaren ska förstå innehållet. Det är lättare om bild och text förekommer i en relation där de visar samma sak eller hjälps åt för att få fram det den vill visa. De fem kategorierna enligt Golden (1990) är symmetrisk, kompletterande, expanderade/ förstärkande, kontrapunktisk och motstridig/ ambivalent. Dessa kategorier förklaras ingående ovan i 4.2.

För att kunna beskriva strukturer och funktioner hos text/bildrelationer har analysen även använt sig av Björkvalls (2009) förklaringar av de tre metafunktionerna, den- ideationella, interpersonella och textuella, som presenterades ovan i 3.3.1.

Analysen inleddes med att kategorisera bilderna utifrån Goldens (1990) specifika kriterier samt studera de textelement som förekom i de utvalda kapitlen i läromedlen. Ett textelement är enligt Björkvall (2009) de enheter som tillsammans utgör texten. Exempelvis kan textelement vara rubriker, bilder eller färg (Björkvall, 2009).

Vidare granskades relationen mellan bild/läsare och text/läsare i ett helhetsperspektiv. Efter det studerades bildens betydelsepotential och dess placering på sidan eftersom bildens placering påverkar betydelsepotentialen. Om bilden befinner sig högt eller lågt kan man få information om bilden framställs som idealiserad (generell) respektive reell (specifik). Om bilden är placerad högt får den en idealiserad och generell betydelse. Om bilden däremot är placerad lågt får den en reell och specifik betydelse. I analysen har även höger-vänster dimensionen granskats vilket är kopplat till given-ny information. Är bilden placerad till vänster kopplas den till given information och är bilden placerad till höger kopplas den till ny information. Sedan granskades relationen mellan text och läsare där textens handling beskrevs och textens stödstrukturer presenterades. Denna del av analysen utgick från den textuella metafunktionen som är en sammanslagning av den ideationella och interpersonella metafunktionen. Utgångspunkten för denna metafunktion är att texten ska vara läsbar, meningsfull och förståelig för läsaren (Björkvall, 2009).

Analysen fortsatte med att gå in i den interpersonella metafunktionen där interaktion är viktig. Språket i både bild och text fungerar som en resurs eller en bro för att kommunikation mellan individer ska vara möjlig. I en skriven text, i det här fallet ett läromedel, bidrar språket till att läsaren påverkas på olika sätt. I bilder kan de avbildades blickar, storlek på bilden och placering av bilden påverka läsaren. I denna del av analysen granskades tilltalet, vilka frågor som förekom och hur bild och text påverkar läsaren. Ur ett interpersonellt synsätt tittar den som analyserar på hur relationer skapas mellan text/läsare och bild/läsare. Texterna i läromedlen har något de vill förmedla till läsaren och kräver på så sätt att läsaren gör en tolkning av de multimodala resurser som finns för att kunna förstå och ta till sig innehållet (Björkvall, 2009).

Det tredje steget i analysen utgick ifrån den ideationella metafunktionen. I den här delen av analysen granskades relationen mellan bild/läsare och text/ läsare som antingen dynamisk eller statisk. Metafunktion bygger på kommunikation mellan individer och att en uppfattning av verkligheten måste fastställas. Det här kopplas till att texter kan förmedla alternativa världsuppfattningar och en värld kan beskrivas på ett visst sätt utifrån en mängd olika aspekter. Text och bild kan beskriva eller avbilda hur saker eller människor relaterar till varandra ur ett statiskt eller dynamiskt tillstånd. Det här leder till att läsaren måste förhålla sig till den världen antingen accepterande eller kritiskt för att kunna skapa sig en uppfattning av innehållet (Björkvall, 2009).

5.5 Forskningsetiska aspekter

Det finns inga forskningsetiska aspekter relaterade till testdeltagare att beakta i denna studie. Analysen berör endast text från ett material som är tillgängligt för alla och den påverkar inga enskilda individers integritet. Däremot kan studiens bildhantering ifrågasättas i relation till berörda läromedelsförlag. Resultatet av studien kom fram till att det förekom skillnader mellan de två läromedlen som undersöktes vilket kan vara missvisande eftersom studien använder sig av ett så litet material. Då läromedlen jämförs med varandra kan det ena läromedlet framstå som ”bättre” än det andra vilket bidrar till en negativ bild av det andra läromedlet. Det här kan antas påverka läromedelsförlaget negativt eftersom det får en sämre framställning jämfört med det andra läromedlet. Dock kan studiens resultat påvisa bilders komplexitet och svårighetsgrad vilket kan påminna läsare om hur viktigt det är att inte anta att det är självklart hur bilder relaterar till texter.

5.6 Reliabilitet och validitet

Den här studien har använt sig av en kvalitativ analys. Den kvalitativa metoden är ofta förknippad med småskaliga studier där forskaren kommer nära data och kan göra djupa analyser med detaljerande beskrivningar (Denscombe, 2018). Eftersom forskning ofta är en tidskrävande, tvetydig och kreativ process måste forskaren noggrant redovisa hur data analyserades så att en utomstående ska kunna upprepa forskningen och granska processen ingående (Denscombe, 2018). I den här studien har analysmodellen först redovisats i tabellform för att sedan följas av en brödtext där en noggrann beskrivning av tillvägagångssättet för varje del i tabellen har förklarats. Trovärdigheten och pålitligheten korrelerar även med forskarens redogörelse av de analytiska tillvägagångssätten som behöver vara övertygande och precisa (Denscombe, 2018).

Enligt Denscombe (2018) finns det vissa begränsningar med en kvalitativ analys. Den bygger ofta på relativt lite data och att analysen ofta är nära knuten till den som analyserar. Dessa faktorer kan påverka studiens reliabilitet och validitet eftersom studien blir relativt avgränsad till en liten skala vilket gör det svårt att dra generella slutsatser från materialet. Men inom kvalitativ forskning kan inte all data alltid presenteras eftersom analysen behöver vara djupgående och tydlig för att uppfattas som tillförlitlig vilket gör att forskare måste vara selektiva. Dessutom har forskare ofta en snäv tidsram och ett visst antal sidor att ta hänsyn till vilket förklarar att ett urval av data måste göras (Denscombe 2018). I denna studie fanns en specifik tidsram och sidantal

som påverkade urvalet av data. Därför gjordes ett selektivt urval i läromedlen där endast ett kapitel i varje bok valdes ut. Studien fokuserade på att göra en djup och noggrann analys för att analysen skulle bli så tillförlitlig och trovärdig som möjligt.

6 Analys och resultat

Inledningsvis presenteras här två sammanfattande tabeller över läromedlen som explicit visar förekomsten av sidor, bilder, rubriker och kategoriseringar (se tabell 2 och 3). Analysen presenteras i tabellform med ett läromedel i taget där bilderna ordnats efter vilken kategori de tillhör. Analysmodellen med förklaring presenterades i stycke 5.4 (Tabell 1).

	Antal sidor	Antal bilder	Bilder med bildtext	Rubriker
Guldspår i språket (SV)	10	6	3	13
Sätt full fart (SVA)	20	8	3	22

Tabell 2. Antalet förekomster av stödstrukturer i läromedlen samt antal sidor.

Läromedel	Symmetrisk	Komplett-erande	Expanderande eller förstärkande	Kontrapunktisk	Motstridiga eller ambivalent
Guldspår i språket (SV)	1	4	0	0	1
Sätt full fart (SVA)	2	3	0	0	3

Tabell 3. Antalet bild-verbaltext-förhållanden utifrån Goldens (1990) 5 kategorier.

6.1 Analys i tabellform

6.1.1 Analys av läromedlet *Guldspår i språket*

Guldspår i språket (SV)			Bildbeskrivning	Textbeskrivning
Bild 1	Kompletterande	Textuell	Komikern Björn Gustafsson står med en mikrofon i handen. Bilden är placerad längst upp till vänster och täcker mer än halva sidan. Bilden	Texten beskriver svenskan som ett skolämne och ämnets historia. Texten innehåller stödstrukturer, rubriker (ex. "1 Bästa svenska"), underrubriker

			kompletteras av en bildtext.	i färgen blå och fyra styckesindelningar.
		Interpersonell	Personen på bilden har blicken riktad snett uppåt vilket inte skapar interaktion eller tilltal mellan läsare och bild.	Texten är beskrivande och sakligt. Språket är objektivt och saknar direkta tilltal till läsaren. Rubriken ger en fingervisning om inställningen till ämnet.
		Ideationell	Bilden är dynamisk då personen rör på både mun, armar och ben. Han befinner sig i rörelse.	Textens innehåll är knutet till ett statiskt tillstånd eftersom språket inte uttrycker någon aktiv verbprocess. Språket är återberättande och beskriver inte vem som gör vad mot någon annan utan beskriver endast ämnets historia.
Bild 2	Kompletterande	Textuell	Bilden föreställer en skattkista på havets botten och är placerad längst ner till höger på sidan.	Texten handlar om kommunikation där språket är nyckeln till framgång. Texten innehåller stödstrukturer, teaser, kursiveringar, färgöverstrykning och styckesindelningar.
		Interpersonell	I bilden finns ingen interaktion mellan läsare och bild eftersom bilden endast är beskrivande och förklarande.	Språket utgörs av ni-tilltal och läsaren inbjuds till gemenskap i texten "[...] det tyngsta skälet till att ni ska öppna era sinnen [...] det allra viktigaste handlar om er själva [...]" och läsaren tilltalas i plural.
		Ideationell	Bilden är statisk då den inte uttrycker någon rörelse alls utan bilden visar endast de spatiala förhållandena i vattnet.	Språket är knutet till ett dynamiskt tillstånd då det uttrycker kommunikation. Dock är de tre sista meningarna metaforer och är starkt kopplade till bilden "[...] litteraturens skattkista [...]" vilket bidrar till att bilden kompletterar verbaltexten.
Bild 3	Kompletterande	Textuell	Barack Obama håller ett tal inför publik. Bilden är placerad till vänster längst ner på sidan och upptar halva sidan. Bilden kompletteras med en bildtext	Texten är uppdelad i tre uppgifter som handlar om ett tal. Texten innehåller stödstrukturer, rubrik, styckesindelningar med en punktlista.
		Interpersonell	Barack Obama framställs från sidan med blicken riktad neråt åt höger. Det förekommer en interaktion mellan personerna på bilden men inget direkt tilltal till läsaren då Obama står med delvis bortvänd blick.	Rubriken tilltalar direkt läsaren "Pröva själv!" och följs av uppgiftsinstruktionerna som innehåller mestadels du-tilltal och uppmaningar att läsaren ska genomföra olika uppgifter.
		Ideationell	Bilden är dynamisk då Barack Obama står med munnen öppen och handen befinner sig i rörelse. Även publiken runt om befinner sig i rörelse då de tar kort, tittar, skriker/pratar till Obama.	Språket är knutet till ett dynamiskt tillstånd då det finns många uppmaningar där verben (ex. "Gå igenom, Ställ dig upp") indikerar ett dynamiskt förhållande mellan läsare och bild/text.

Bild 4	Kompletterande	Textuell	Malala Yousafzai står i en svart bakgrund med ena handen lyft. Bilden är placerad längst ner på sidan och befinner sig centralt på sidan. Bilden kompletteras med en bildtext.	Texten är en uppgiftsinstruktion till läsaren som handlar om ett tal. Texten har en punktlista och en rubrik som stödstruktur.
		Interpersonell	Malala framställs från sidan och har blicken riktad neråt till vänster. Genom att hon inte direkt tittar på läsaren inbjuds ingen direkt interaktion till läsaren. Bilden har en bildtext som berättar om flickans identitet och bakgrund. Denna text skapar ett sympatiskt förhållande mellan läsare och bild eftersom läsaren får en inblick i flickans liv och interaktion skapas.	I texten finns ett du-tilltal och explicita uppmaningar om hur man går till väga för att skapa ett tal. Textens innehåll går att koppla till bilden eftersom bilden föreställer en flicka som håller tal och därmed ger en konkret bild av hur ett tal kan se ut.
		Ideationell	Bilden är dynamisk då flickan dels har handen lyft och dels har munnen öppen vilket indikerar att en rörelse pågår.	Språket innehåller både uppmaningar och verb "förbereder, talar" som indikerar ett dynamiskt tillstånd mellan läsare och text.
Bild 5	Symmetrisk	Textuell	En kvinna med en bebis i famnen. Bilden befinner sig längst ner på sidan och upptar halva sidan.	Texten handlar om svenska språket där bebisar nämns i samband med att människor lär sig språket "Redan när ni var små gulliga bebisar [...]". De stödstrukturer som finns består av en rubrik, en teaser och färgöverstrykningar som hjälper läsaren att förstå texten.
		Interpersonell	Bilden har inget läsartilltal då personerna på bilden tittar på varandra. Man kan urskilja att kommunikation pågår mellan individerna men inte i relationen bild-läsare.	Det finns en tydlig relation mellan läsare och text. Redan i rubriken är läsarna (som förväntas vara elever) tilltalade ("Ärade elever!") och det personliga tilltalet fortlöper genom hela texten ("[...] ni ville ge uttryck åt [...]").
		Ideationell	Bilden är dynamisk eftersom det pågår en slags kommunikation mellan de inblandade på bilden. Bebisen skrattar och kvinnan ler. Man kan även anta att de har ögonkontakt och kommunicerar på så vis.	Texten kan knytas till dynamiska tillstånd då den handlar om kommunikation och beskriver en process – elevernas liv beskrivs (från bebisar till barn som börjar i skolan).
Bild 6	Motstridig/ Ambivalent	Textuell	En person i schackrutigt mönster över hela kroppen som har ballonger/pratbubblor/prickar i starka färger över sig i en bestämd formation. Bilden är placerad längst ner till vänster på sidan och täcker en fjärdedel av sidan. Placeringen av bilden har gjort att verbaltexten har fått flytta sig till höger vilket gör att den löper längs med bilden.	Texten handlar om det svenska språket och i anslutning till texten förekommer fem uppgiftsinstruktioner till texten. Verbaltexten har kursiveringar och färgöverstrykningar för att hjälpa läsaren. Uppgiftsinstruktionerna har en rubrik "Läs noga!" och uppgifterna är uppdelade i en punktlista med siffror.

		Interpersonell	Bilden förmedlar ingen interaktion till läsaren eftersom det inte finns något tilltal mellan läsaren och bilden. Personen som står framåtlutad och blåser ballonger/ pratbubblor/ prickar har kroppen vänd åt höger och verkar se åt det hållet (finns inga konkreta ögon).	Texten har ett du-tilltal och texten innehåller frågor, uppmaningar och påståenden vilket leder till att läsaren får en inbjudande och aktiv roll i läsningen. Tilltalet gör också att det känns som om texten (skribenten) och läsaren löser uppgifterna tillsammans "Du märker säkert att det här är ett tal, [...], En annan ledfamilj handlar om skola och lärande."
		Ideationell	Bilden är dynamisk då människan på bilden står i en framåtlutande position där den ena foten är lyft. Han har även handen lyft som om han blåser fram bubblorna/ ballongerna/ prickarna från handen.	Texten beskriver hur viktigt det svenska språket är för varje individ och uppgifterna till texten fokuserar på hur ett tal är uppbyggt och vad ett tal innehåller. Men det finns egentligen ingen beskrivning av hur talet relateras till läsaren vilket gör texten statisk.

6.1.2 Analys av läromedlet *Sätt full fart*

Sätt full fart (SVA)		Bildbeskrivning	Textbeskrivning	
Bild 1	Kompletterande	Textuell	En närbild av en mikrofon. Bilden täcker hela sidan och är vinklad och "inställd" till läsaren.	Texten handlar om retorik/ att tala men detta framhävs inte med hjälp av några stödstrukturer så som rubrik, färg eller tydliga styckesindelningar, utan allt presenteras i löpande text med indrag.
		Interpersonell	Bilden skapar interaktion med läsaren eftersom den är vinklad mot läsaren och inbjuder till "användning". Detta skapar ett tilltal mellan läsare och bild.	Texten har ett genomgående du-tilltal och skapar en relation till läsaren. Den har påståenden och uppmaningar (ex. "[...] Du måste ha ett tillräckligt stort ordförråd [...]") som också stärker relationen mellan läsare och text.
		Ideationell	Bilden är statisk då den inte uttrycker någon rörelse.	Texter innehåller både uppmaningar, verb ("kunna uttala", "slappnar av") och påståenden som indikerar ett dynamiskt tillstånd mellan läsare och text.
Bild 2	Kompletterande	Textuell	En röd ridå med två händer som håller fast i den. Bilden är placerad högst upp på sidan och täcker en tredjedel av sidan.	Texten handlar om hur man håller en muntlig presentation och lyfter talängslan och konkreta tips på hur man slappnar av. Den innehåller rubriker och underrubriker i olika färger och punktuppställningar.
		Interpersonell	Bilden har inget tilltal till läsaren utan personen bakom ridån kan endast urskiljas eftersom händerna som greppar tyget syns.	Texten innehåller frågor, instruktioner, uppmaningar och påståenden som inkluderar läsaren in i texten. Den har ett genomgående du-tilltal som också bidrar till en relation mellan läsare

				och text. Redan i rubrikerna ”Normal nervositet eller talängslan?”, ”Slappna av!” skapas en relation till läsaren och som också förbereder läsaren på innehållets olika delar.
		Ideationell	Bilden är dynamisk eftersom ridån befinner sig i rörelse och har precis stängts eller ska precis öppnas.	Eftersom texten innehåller uppmaningar, frågor och påståenden som indirekt tillför att du blir en bättre talare är den dynamisk. Detta dynamiska tillstånd i texten tydliggörs av språkets inkludering av läsaren och konkreta tips som ska hjälpa läsaren att prestera bättre inför en grupp.
Bild 3	Kompletterande	Textuell	Hans Vestberg håller ett tal där hans händer är uppåtsträckta i luften. Bilden befinner sig längst ner på sidan och upptar ca halva sidan. Den kompletteras med en bildtext.	Texten handlar om hur man förbereder ett tal. Den har flera stödstrukturer så som rubriker i olika färger, punktlister och tydliga styckesindelningar.
		Interpersonell	Personen på bilden tittar inte direkt på läsaren utan blicken är riktad snett åt sidan. Då personen utstrålar ett aktivt och engagerat uttryck går det att interagera med bilden. Men det finns inget direkt tilltal mellan läsare och bild.	Texten har du-tilltal vilket skapar en direktkontakt mellan läsare och text. Detta förstärks av frågor, uppmaningar och påståenden. Hela texten är uppbyggd så att läsaren ska komma in i texten och förstå den. Den har konkreta uppmaningar ”Fundera över följande: [...]” som gör att läsaren arbetar med texten och verkligen måste fundera över vad som står i den.
		Ideationell	Bilden är dynamisk då man kan se att Vestberg befinner sig i rörelse. Hela hans kroppsspråk indikerar rörelse, beslutsamhet och passion. Hans mun och händer är lite suddiga och oklara i konturerna vilket tyder på att bilden är tagen i rörelsen.	Språket är dynamiskt då det handlar om en process – att förbereda sig. Detta förstärks med hjälp av verb (ex. ”göra, börjar, förbereda”) vilket indikerar ett dynamiskt förhållande mellan läsare och text.
Bild 4	Symmetrisk	Textuell	Två kvinnor som pratar med varandra. Bilden befinner sig längst ner på sidan och upptar ca. en tredjedel av sidan.	Texten handlar om störningar i kommunikationen och om roller i vardagspratet. Texten har rubriker och punktmarkeringar i olika färger som stödstrukturer samt styckesindelningar.
		Interpersonell	Personerna på bilden tittar på varandra och har ett samtal. Den ena personen har handen framsträckt mot den andra personen. Hela bilden uttrycker kommunikation men det finns ingen interaktion eller tilltal mellan läsare och bild eftersom de delvis är bortvända från	Texten har ett du-tilltal och det finns frågor och påståenden som inkluderar läsaren in i texten. Det finns direkta uppgifter eller instruktioner som läsaren får (ex. ”Tänk efter vilka roller du tar [...]”) vilket inbjuder till interaktion mellan text och läsare.

			läsaren och tittar på varandra	
		Ideationell	Bilden är dynamisk eftersom det pågår ett aktivt samtal mellan personerna och de tittar på varandra och använder kroppsspråket för kommunikation.	Texten kan knytas till ett dynamiskt tillstånd eftersom den utgår från att aktören (du-et) påverkar gruppen på olika sätt – det finns ett dynamiskt tillstånd mellan dessa parter. Texten lyfter icke-idiomatiskt språkbruk som exempel vilket är ett tydligt exempel på hur ett dynamiskt förhållande beskrivs.
Bild 5	Symmetrisk	Textuell	En gul ros som är placerad högst upp på sidan med en bildtext. Rosen upptar ca. en fjärdedel av sidan och har en tillhörande bildtext.	Texten handlar om olika stilfigurer. Dessa presenteras i en punktlista där stilfigurerna har en egen färg och verbaltexten en annan färg. Det finns också stödstrukturer så som kursiveringar och exempel på stilfigurer.
		Interpersonell	Det finns ingen interaktion mellan läsare och bild.	Texten har inget tilltal alls. Språket är förklarande och sakligt men inkluderar inte läsaren vilket medför att det inte förekommer någon relation mellan läsare och text.
		Ideationell	Bilden är statisk eftersom rosen figurerar ensam utan någon person eller objekt som förflyttar den.	Texten har ett statiskt tillstånd eftersom den endast beskriver och exemplifierar de olika stilfigurerna. Det finns inga dynamiska förhållanden i språket heller.
Bild 6	Motstridig/ Ambivalent	Textuell	En grupp människor med bortklippta ansikten. Deras händer syns i närbild och händerna pekar på en hög med papper. Bilden är placerad längst ner på sidan och täcker halva sidan.	Texten handlar om syftet med språklig kommunikation. Stödstrukturerna består av en punktlista där syftet står fetmarkerat i en annan färg och följs av en förklaring av syftet.
		Interpersonell	Eftersom man inte kan se några ansikten är det svårt att interagera med bilden. Den förmedlar inget tilltal eller påverkar läsaren på något speciellt sätt heller.	Texten har ett du-tilltal och använder läsaren för att göra olika påståenden om språklig kommunikation "När du drar en vits eller berättar en liten historia, gör du det för att roa dina lyssnare.". Detta medför att det finns en relation mellan läsare och text som skapar samhörighet och förståelse mellan parterna.
		Ideationell	Bilden är dynamisk eftersom händerna som utgör aktörerna i denna bild befinner sig i rörelse och vill förmedla något. En hand pekar, en annan visar något osv.	Texten beskriver olika syften med språklig kommunikation vilket är dynamiskt eftersom målet är att läsaren själv ska kunna etablera kontakt och kunna kommunicera med andra människor. Detta syns i följande citat: "När du gör en presentation om August Strindberg för dina kurskamrater är tanken att du ska dela med dig av vad du vet. Du överför

				information.” detta visar att det finns en dynamik mellan utövaren (du-et) och den som tar emot kommunikationen (kurskamrater).
Bild 7	Motstridig/ Ambivalent	Textuell	En svart tavla med en matematisk formel där en man står under och tittar upp på tavlan samtidigt som han kliar sig i huvudet. Bilden befinner sig längst ner på sidan och upptar nästan halva sidan. Bilden kompletteras med en bildtext.	Texten handlar om hjälpmedel. Den har en rubrik, punktlister i olika färger, styckesindelningar som hjälpmedel för läsaren.
		Interpersonell	Personen på bilden står med ryggen vänd mot läsaren och inger ingen kontakt alls med läsaren. Bilden visar en förvirrad man som inte förstår vad som står på tavlan. Det skapas inget tilltal eller interaktion med mannen och läsaren.	Texten har ett du-tilltal och använder sig av påståenden och uppmaningar (”Skriv upp ord som du vill betona [...]”) som skapar en relation mellan läsare och text.
		Ideationell	Bilden uttrycker rörelse och dynamik då mannen kliar sig i huvudet och står med huvudet uppvänd mot tavlan för att försöka förstå formeln på tavlan. Det pågår ett dynamiskt förhållande mellan tavlan och mannen.	Textens beskriver olika hjälpmedel för att nå ut till de som lyssnar när man exempelvis ska hålla en muntlig presentation. Detta kan kopplas till ett dynamiskt tillstånd eftersom texten beskriver hur du kan påverka dina lyssnare. Även språket är beskrivande och förklarar och ger exempel på olika tillvägagångssätt för att nå framgång ”Om du pratar om kubism – visa ett exempel på ett kubiskt konstverk.”.
Bild 8	Motstridig/ Ambivalent	Textuell	Konturer av två ansikten som syns från sidan. Ansiktena har streck och prickar inuti sig. Bilden är placerad längst ner på sidan och upptar nästan halva sidan.	Texten handlar om en kommunikationsmodell och om hur vi kommunicerar med varandra. Texten har rubrik, punktlista med en annan färg än verbaltext, fetmarkeringar och tydliga styckesindelningar som stödstrukturer.
		Interpersonell	Det finns inget direkt tilltal mellan läsare och bild. Personerna står placerade mot varandra och tittar rakt på varandra vilket utelämnar läsaren. Dessutom är det svårt att interagera med människor som inte är verklighetstroga och så vaga i konturerna.	Texten har du-tilltal genom hela texten och kompletteras med frågor, uppmaningar och påståenden som är inkluderande och skapar en relation mellan läsare och text.
		Ideationell	Det är svårt att avgöra om texten är statisk eller dynamisk eftersom människorna inte direkt utför en konkret handling och man kan inte urskilja att	Texten beskriver kommunikation i olika sammanhang och kontexter vilket gör den dynamisk. Även språket är dynamiskt eftersom det uttrycker en förändring och en relation mellan aktör och den som

			<p>munnarna rör på sig. Dock finns det en viss dynamik i bilden som utstrålar rörelse och kommunikation dem emellan. Men eftersom bilden inte utstrålar rörelse vid en första anblick tolkas bilden som statisk.</p>	<p>blir utsatt av aktören ("När du står och väntar på bussen kommenterar du kanske den långa väntetiden eller vädret för någon som också väntar. Du har inget direkt budskap utan pratar på ändå, kanske för att slippa en pinsam tystnad.").</p>
--	--	--	--	---

Tabell 4. Analys av bilderna i relation till verbaltext i läromedlen *Sätt full fart* och *Guldspår i språket*.

7 Diskussion

7.1 Inledning

Syftet var att undersöka hur bilder förhåller sig till verbaltexten i läromedel i svenska och svenska som andraspråk samt få en överblick över hur bild och text fungerar som stödstrukturer i läromedel för svenska och svenska som andraspråk. För detta utvecklades en analysmetod som är baserad på Goldens (1990) fem kategoriseringar av bild/text-relationer och Björkvalls (2009) tolkning av de tre metafunktionerna. Analysen utgick från följande frågeställningar: Hur fungerar bild och text som stödstrukturer i läromedlen för svenska och svenska som andraspråk? Finns det några skillnader i förhållandena mellan bild och verbaltext i läromedlet för svenska jämfört med det för svenska som andraspråk?

Analysen visade att läromedlens texter och bilder i de flesta fallen stod i kompletterande förhållanden, vilket utgör en stödstruktur som hjälper läsaren att förstå innehållet i texten och stöttar inlärningen. Det förekom dock även stödstrukturer där bild/verbaltext var motstridiga, vilket inte hjälper läsaren att förstå innehållet. Det visade sig att det fanns likheter men också skillnader mellan svenska som andraspråk- och svenskaläromedlet i förhållandena mellan bild och text.

7.2 Metoddiskussion

Analysen genomfördes med en kvalitativ metod baserad på en analysmodell som innefattade Goldens (1990) och Björkvalls (2009) forskning som ursprungligen kommer ifrån Hallidays (2004) teori om SFL, kring bilder. Trots att studien baserades på Goldens (1990) och Björkvalls (2009) forskning finns det en risk att studiens "jag" har kommit nära analysen och påverkat resultatet vilket kan ses som en möjlig begränsning med metoden eftersom det är lätt att forskaren inte alltid förhåller sig objektiv. En annan faktor som kan ifrågasättas är att studien bygger på lite data (de bild/verbaltext-

förhållanden som förekom i ett kapitel i varje läromedel) vilket gör att det är svårt att dra generella slutsatser utifrån analysen. Men eftersom analysmetoden noggrant har redovisats och förklarats kan andra ta del av processen och använda den i mer omfattande studier, vilket kan öka studiens tillförlitlighet och pålitlighet.

För denna studie skulle det ha varit idealiskt att ha inkluderat fler läromedel för att kunna dra fler och mer generella slutsatser vilket hade lett till en mer rättvis jämförelse mellan läromedel för svenska och svenska som andraspråk. Här fick tidsfaktorn vara avgörande för att avgränsa analysen till innehållsmässigt jämförbara kapitel från två läromedel skrivna efter Lgy11.

I analysen uppstod det ibland svårigheter att bestämma vilken kategori vissa av bilderna tillhörde. I de fall där det uppstod en tveksamhet granskades bilden noggrant och hamnade i den kategori som låg närmast Goldens (1990) specifika kriterier. Det hade givetvis varit lämpligt att använda sig av en utomstående persons analys av materialet för en separat bedömning som sedan skulle jämföras med befintlig analys men det var inte möjligt att involvera en ytterligare bedömare i detta uppsatsarbete.

7.3 Resultatdiskussion

Hur bild och text relateras till varandra påverkar förståelsen. Om en bild står i ett symmetriskt eller kompletterande förhållande till verbaltexten är det lättare att förstå innehållet än om bilden står i ett motstridigt eller ambivalent förhållande till verbaltexten (Golden 1990). Dessa förhållanden mellan text och bild kan indikera hur läsbara läromedlen är.

Undersökningar visar att det förekommer variation mellan lärare vad gäller hur ofta de använder bilder i undervisningen (Pettersson, 2014). En bild i ett läromedel kan fungera som en stödstruktur som stöttar och hjälper elever vid inläring, men som denna studie visar är det inte alltid bilderna har en klar stöttande funktion. För att förstå stödstrukturer och deras funktion krävs arbete med exempelvis läraren för att eleverna senare ska kunna förstå och använda stödstrukturer i läromedel (Säljö 2014). Danielsson (2013) och Svanängen (2014) kom också fram till att stödstrukturer kan ses som resurser och som en form av stöttning i undervisning. Resultaten visade att om läraren är medveten om vilka stödstrukturer hen använder och för ett metasamtal om dessa leder det till bättre resultat för eleverna (Svanängen 2014, Danielsson, 2013).

I läromedlet för svenska, *Guldspår i språket*, identifierades ett symmetriskt förhållande, ett motstridigt förhållande och fyra kompletterande förhållanden mellan

bild och verbaltext (se Tabell 3). Ett exempel där det förekom ett symmetriskt förhållande är en bild som föreställer en kvinna med en bebis i famnen som tittar på varandra. Verbaltexten är ett nedskrivet tal som handlar om det svenska språket. Inne i texten står det ”Redan när vi var små gulliga bebisar (jodå, alla bebisar är gulliga) [...]” vilket är kopplingen mellan bild och verbaltext. Bilden i sig tillför ingen ny information eller förstärker verbaltexten, utan bild och verbaltext visar ungefär samma sak. Verbaltexten hade gått att förstå utan bilden (Cederholm, 2014, s. 8). Ur den interpersonella metafunktionen är det endast texten som tilltalar läsaren till skillnad mot bilden som egentligen stänger ute läsaren. I bilden tittar människorna på varandra och utelämnar läsaren vilket medför att det inte finns något tilltal mellan läsare och bild. I verbaltexten förekommer ett du-tilltal som skapar en relation mellan läsare och text. Det här språkbruket gör att det skapas en social interaktion mellan läsare och verbaltext i kontrast till bilden som snarare stänger ute en social interaktion mellan läsare och bild. I den ideationella metafunktionen kan både verbaltext och bild i detta fall ses som dynamiska. De förmedlar samma verklighet, nämligen kommunikation, och förmedlar båda en dynamisk rörelse. I den textuella metafunktionen har verbaltexten en mängd stödstrukturer för att hjälpa läsaren att förstå innehållet, exempelvis en teaser och färgöverstrykningar. Även bilden som är uppförstorad och befinner sig längst ner på sidan och i nära anslutning till texten fungerar som en stödstruktur (Se tabell 4, bild 5). Sammanfattningsvis kan man utifrån de tre metafunktionerna se att bild och text förmedlar ett liknande dynamiskt tillstånd, de hjälps åt att fungera som stöd för varandra men bild respektive text tilltalar inte läsaren på samma sätt. Detta resultat av analysen visar att bilden tillsammans med texten utgör ett förhållande som kan ses som symmetriskt eftersom varje metafunktion utifrån text och bild arbetar tillsammans och visar nästintill samma sak.

I läromedlet för svenska som andraspråk, *Sätt full fart*, förekom två symmetriska förhållanden, tre motstridiga/ambivalenta förhållanden och tre kompletterande förhållanden mellan bild och verbaltext (se tabell 3). Ett exempel där det förekom ett kompletterande förhållande är en bild som föreställer en stor in-zoomad mikrofon. Verbaltexten handlar om retorik och den saknar rubrik, vilket gör att läsaren inte i förhand vet vad texten kommer att handla om. Bilden fungerar kompletterande i det här fallet eftersom den hjälper läsaren att direkt forma tankarna till att texten handlar om något som rör rösten och därmed talet (Lygård, 2013). I det här fallet fungerar bilden som en stöttning till verbaltexten eftersom verbaltexten saknar en stödstruktur

(nämligen rubrik) som hade hjälpt läsaren att förstå vad texten kommer att handla om. Istället är det bilden som kompletterar innehållet och hjälper läsaren att förstå vad texten kommer att handla om. Gibbons (2016) påpekar lärarens roll i undervisning i sin forskning. Hon menar att läraren måste ge stöttning där det behövs och hjälpa eleverna framåt i den takt som eleven behöver (Gibbons, 2016). I ovannämnda exempel hade läraren kunnat hjälpa eleverna att förtydliga att kapitlet handlar om retorik innan de läser kapitlet. Genom att föra ett metasamtal om de multimodala medier som förekommer i kapitlet hade verbaltextens innehåll blivit lättare att ta till sig eftersom de semiotiska resurserna tillsammans bildar en helhet. Att på egen hand kunna hantera och förstå de semiotiska resurserna i läromedel lyfter Danielsson & Selander (2014) som viktiga komponenter för en djupare förståelse av innehållet (Danielsson & Selander, 2014).

I kategorin motstridiga eller ambivalenta text/bildförhållanden förekom det tre fall i *Sätt full fart*. Ett exempel är en bild som föreställer två människoformade ansikten som har en mängd streck och prickar inuti sig. Dessa är ljusblåa medan formen avgränsas av en mörkare blå färg. Helhetsintrycket är mångtydigt och svårt att tolka. Vid en första anblick kan bilden uppfattas som endast linjer och punkter och inte alls som människor. Verbaltexten handlar om kommunikation där en modell presenteras samt besvarar frågan ”varför kommunicerar vi?”. Det här tillsammans med den svårtolkade bilden skapar ett osäkert och förvirrat intryck. Bilden hjälper inte läsaren att förstå verbaltexten och är ambivalent eller motstridig i förhållande till verbaltexten (Lygård, 2013, s.27). Dahl (2015) kom fram till att i de fall där bild och text inte hade en tydlig koppling var det svårare att förstå innehållet (Dahl, 2015).

I *Guldspår i språket* fanns ett motstridigt förhållande där bilden föreställer en person som har ett svartvitt schackmönster över hela kroppen och ovanför personen svävar pratbubblor, ballonger och prickar i en tydlig formation i klara och starka färger. Denna bild står i anknytning till fem uppgiftsinstruktioner och ett nedskrivet tal som handlar om det svenska språket. Uppgiftsinstruktionerna innehåller frågor och reflektioner till talet. Bilden varken förtydligar eller förklarar innehållet så att förståelsen ökar för läsaren. Istället skapar bilden förvirring och osäkerhet eftersom den är så långt ifrån verbaltextens innehåll (Cederholm, 2014). Danielsson & Selander (2014) menar att om stödstrukturer används ofreflekterat och inte förstås av inläraren kan de få motsatt effekt på inläring. Därför menar de att läraren har ett stort ansvar att ge eleverna förutsättningar för att kunna förstå stödstrukturernas syfte och olika

användningsområden (Danielsson & Selander, 2014). Även Svanängen (2014) lyfter stödstrukturernas relevans som viktiga faktorer för inläring. Hon problematiserar den traditionella undervisningen som ofta sker på ett individuellt plan och kom fram till att inläring på gruppnivå gav bättre resultat (Svanängen 2014). Inläring som sker tillsammans är i linje med det sociokulturella perspektivet och även Gibbons (2018a) kognitivt krävande uppgifter som tillsammans med stöttning genererar bättre resultat (Gibbons, 2018a). SFL utgår ifrån att språket skapar mening och är heltäckande (Halliday, 2004). Därför kan de motstridiga/ambivalenta förhållandena bli problematiska för elever då de kan skapa svårigheter för elever att tolka och ta till sig samt att de kan uppfattas som meningslösa och irrelevanta.

7.4 Slutsatser

I ett läromedel är varje sida noggrant planerad och genomtänkt av skribenten. Dess syfte är att förmedla kunskap och tydlighet till läsaren och därför borde det inte finnas utrymme för förvirring eller osäkerhet av innehållet. Resultatet av denna studie visade att bägge läromedlen innehöll motstridiga/ambivalenta förhållanden men att svenska som andraspråks-läromedlet innehöll fler komplexa förhållanden där verbaltext och bild arbetar mot varandra. Det här resultatet är förvånande eftersom tydliga stödstrukturer kan förväntas vara särskilt viktiga för andraspråks elever.

Det här indikerar att det krävs mer av läsaren för att kunna tillgodogöra sig innehållet i ett svenska som andraspråks-läromedel jämfört med ett läromedel för svenska eftersom bilderna är tänkt att fungera som stöd för att förstå den verbala texten. Följaktligen kan analysens resultat förtydliga synen på bilders roll i undervisning och hur svåra bilder kan vara att förstå och tolka. Ju fler förhållanden som är motstridiga blir desto svårare och mer komplext att förstå eftersom det krävs en ansträngning av läsaren för att kunna tolka och förstå bilden i läromedlet.

Ur ett inlärnings-, elev, och lärarperspektiv nämner Säljö (2010), Svanängen (2014) och Danielsson (2013) att det är viktigt att läraren eller den mer kompetenta personen för ett metasamtal om undervisningen eftersom det resulterar i att eleverna förstår mer av undervisningen. Alltså behöver stödstrukturerna förklaras och synliggöras för att de ska kunna fungera som hjälpmedel och som stöttning i undervisning.

7.5 Vidare forskning

För fortsatt forskning hade det varit intressant att göra en jämförelseanalys mellan fler läromedel då denna studie endast analyserade två läromedel och ett kapitel i varje. Genom att använda ett större material hade det varit lättare att kunna dra fler generella slutsatser om eventuella skillnader och likheter som skulle kunna förekomma. En annan intressant aspekt hade varit att jämföra läromedlens progression från Lp94 med läromedel som är skrivna under den nuvarande läroplanen Lg11.

Referenser

- Björkvall, A (2009). *Den visuella texten: multimodal analys i praktiken*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Cederholm, P. (2014). *Guldspår i språket Svenska 1, 2 och 3*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Dahl, C. (2015). *Litteraturstudiets legitimeringar: analys av skrift och bild i fem läromedel i svenska för gymnasieskola*. (Disputationsuppl.) Diss. Göteborg: Göteborgs universitet. Göteborg.
- Danielsson, K, Selander, S (2014). *Se texten! Multimoda texter i ämnesdidaktiskt arbete*. 1. uppl. Malmö: Gleerups.
- Danielsson, K (2013). Multimodal literacy i klassrummet. I: *Literacy i læringskontexter*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Denscombe, M (2018). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Uppl. 4:1. Lund. Studentlitteratur.
- Gibbons, P. (2016). What counts as scaffolding?. I: *Flerspråkighet som resurs Symposium 2015*. 1. uppl. Stockholm: Liber AB. SIDOR
- Gibbons, P (2018a). *Lyft språket. Lyft tänkandet: Språk och lärande*. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Gibbons, P (2018b). *Stärk språket. Stärk lärandet. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. Uppl 5:1. Lund: Studentlitteratur.
- Golden, J (1990). *The narrative symbol in childhood literature. Exploration in the construction of text*. 1.uppl. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Halliday, M.A.K. (2004). *An introduction to functional grammar*. 3.uppl. London: Arnold.
- Holmberg, P. & Karlsson, A. (2006). *Grammatik med betydelse: en introduktion till funktionell grammatik*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Lygård, M. (red.) (2013). *Sätt full fart*. [Kurs 1, 2 och 3], [svenska som andraspråk]. 2. uppl. Malmö: Gleerups.
- Nikolajeva, M (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket. (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011.Skolverkets kommentarer. Om ämnet svenska som andraspråk* Hämtad 181024 från:
https://www.skolverket.se/download/18.6011fe501629fd150a28957/1530188078458/Kommentarmaterial_gymnasieskolan_svenskasomandrasprak.pdf?fbclid=IwAR1t_uwnWIHKznpjTic41AnRHYTtkK9VmYkq7ERNwD_49PsOhjjQgNwSnt2I
- Skolverket. (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011.Skolverkets kommentarer. Om ämnet svenska*

- Hämtad 181024 från:
https://www.skolverket.se/download/18.6011fe501629fd150a28955/1530188053466/Kommentarmaterial_gymnasieskolan_svenska.pdf?fbclid=IwAR18L5ZvpXtKEyT5Cw3KPTUI3p98dwe5qgyF5ok049AOlbMXwGxMdNnTRcs
- Pettersson, R. (2014). *Bilder i läromedel*. Tullinge.
Hämtad 181016 från:
file:///C:/Users/amanda/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/BilderiLaromedel-2014%20(1).pdf
- Svanängen, H (2014). *Stödstrukturer för elevers deltagande i samtal om matematik*.
Hämtad 181018 från:
<https://www.skolporten.se/app/uploads/2014/10/Undervisning-Lärande-nr-10-2014.pdf>
- Säljö, R (2010). *Lärande & kulturella redskap. Om lärprocesser och det kollektiva minnet*. 2:a uppl. Stockholm: Norstedts AB.
- Säljö, R (2014). *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wood, D., Bruner, J. S. & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17.2, s. 89–100.